

Jana Cviková (ed.): Politiky a političky. Aspekty politickej subjektivity žien

Bratislava: Aspekt 2011, 184 s. ISBN 978-80-85549-92-8

Vymenovanie prvej premiérky, kandidatúra troch žien v prezidentských voľbách, najnovšie aj aktivistky na čele protestov na námestiach. Akoby mlčanie oficiálnej bezpohlavnej politiky prelomili hlasy angažovaných žien. Napriek tomu *Politiky a političky* nie sú ódou na rodiacu sa rodovo korektnejšiu spoločnosť. Participácia žien v politike je na Slovensku stále jednou z problémových oblastí, o čom svedčia nielen štatistiky, ale predovšetkým diskurz politickej angažovanosti žien. To prvé je svedectvom ich nedostatočného zastúpenia vo verejnej politike, druhé veľa napovie o dôvodoch ich pretrvávajúcej politickej marginalizácie.

Stošiasta publikácia feministickej vzdelávacej a publikačnej organizácie ASPEKT a pätnásta publikácia z radu Aspekty je akoby komornejším pokračovaním *Hlasov žien*, ktoré sa snažili prostredníctvom dokumentov, úvah, štúdií a rozhovorov podať komplexný pohľad na pozíciu žien vo vzťahu k moci a politike. Politiky a političky sa obmedzujú „len“ na pôsobenie žien vo verejnom priestore na Slovensku, pričom si vyberajú „aktuálne momentky“ účasti žien na verejnej politike. Obdobie od magického novembra '89 až po súčasnosť interpretujú prostredníctvom štyroch polôh budovania ženskej politickej subjektivity v oblasti verejnej politiky a reprodukčných práv. Autorky nezaujmajú rigidný akademický odstup od praktických tém, vďaka čomu sa im darí nahliadať pod povrch revolučných novembrových udalostí, aspirácií dvoch známych žien na vrcholové politické posty a politizácie sexuálnych a reprodukčných práv žien na Slovensku. Sprostredkujú tak, ako píše v jednej zo štúdií Ľubica Kobová, pohľady na „genealógiu žien ako politického subjektu“.

Nežná revolúcia bez „nežného pohlavia“?

Obrazy novembra hovoria jasnou rečou – na čele revolučnej loby stála skupina odvážnych mužov, ktorí svojimi plamennými prejavmi na námestiach vybičovali nálady davu a vybojovali slobodu. Zdá sa, že dosiaľ zamlčivávaným predpokladom úspechu novembrovej vzbury bola aktívna účasť žien v rámci hnutia a ich mravčia práca mimo rečníckych tribún. V *Ženách Novembra* sa preto Zuzana Maďarová podujíma metódou *oral history* preskúmať túto skrytú a premlčanú oblasť revolučných pohybov. Rozhovory s neviditeľnými novembrovými aktérkami pritom dopĺňa jej reflexia.

V pamäti niektorých žien novembra zostáva revolúcia dodnes magicko-katarzným momentom, u iných prevládajú rozpaky až sklamanie. Sebahodnotenie aktérok a tematizácia vlastných skúseností v kontexte revolúcie odкрýva patriarchálnu štruktúru hnutia, ktorá sa podpísala pod zahmlievanie aktivít žien v jeho vnútri.

V tejto súvislosti Maďarová upozorňuje na doposiaľ prehliadaný špecifický aspekt ženských revolučných aktivít – na úsilie sklbiť politickú činnosť s partner-

skými vzťahmi, tehotenstvom či so starostlivosťou o deti a domácnosť. U tých žien, ktoré popri všetkom chodili aj do zamestnania, možno hovoriť o zápase s „trojitým bremenom“. Pritom to boli neraz práve súkromné záležitosti, ktoré slúžili na riešenie krízových situácií a tým aj na presadzovanie revolučných požiadaviek. Maďarová to ilustruje na príklade tehotenstva politicky angažovaných žien, ktoré bolo nielen príčinou výčitiek okolia, ale aj „verejným nástrojom na upokojenie rozrušených ľudí s predpokladom, že tehotnú ženu ako nositeľku nového života, ako budúcu *matku* budú na základe prevažujúcich kultúrnych noriem viac rešpektovať“ (s. 41).

Táto osobitá skúsenosť žien obrusuje ostré hranice medzi verejnopolitickým revolučným dianím a súkromnými aktivitami aktérok mimo neho, a tým rehabilituje ich význam a dôležitosť. Navyše, pre niektoré z novembrových aktérok bola revolučná aktivita nielen prirodzenou občianskou povinnosťou „správnej ženy“, ale aj otvoreným spochybnením revolučného maskulínneho diskurzu. Maďarovej historickej priekopníctvo s feministickou perspektívou dokazuje, že skúsenosti žien novembra sú vzhľadom na súčasné mocenské usporiadanie aktuálne aj dnes.

Konštitutívne narúšanie biopolitiky

V štúdií *Limity biopolitiky* vstupuje *Lubica Kobová* na horúce pole, na ktorom sa dlhodobo odohráva jeden zo staronových bojov. Je doň vpletený nielen štát, ale aj viaceré druhy feministického aktivizmu a jeho stredobodom sú sexuálne a reprodukčné práva žien. Referenčným rámcom tohto zápasu sú v tomto prípade diskusie okolo *Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia* z roku 2007.

Dokument rozvíril stojaté vody politických diskurzov otvorením troch hlavných problémových oblastí – starostlivosti o počatie a o ženu, rodinu a národ. Prostredníctvom nich zviditeľnil obrysy biopolitického rámca, ktorý prepája dva znepriatelené tábory boja „za život“ a „za možnosť voľby“¹. Zdá sa, že okrem legitimacy pripomienkového konania je diskutabilné aj to, či je spomínaný návrh univerzálnym reprezentantom verejného diskurzu sexuálneho a reprodukčného zdravia žien. Kobová sa preto vracia do roku 2001 k prvej masovej reakcii na úsilie kresťanských demokratov zaviesť reštriktívnu úpravu zákona o interrupciách. *Iniciatíva za možnosť voľby* sa podľa nej stala relevantnou protiváhou a hlasným oponentom moralizátorských diskusií o reprodukčnom a sexuálnom zdraví žien. Predovšetkým vytvorila alternatívny priestor na diskusiu o mechanizmoch kontroly ženských tiel.

Pohľad na spory okolo národného programu a pôsobenie *Iniciatívy za možnosť voľby* odкрýva dve diskurzívne paradigmy politiky sexuálneho a reprodukčného zdravia žien. Charakter politického zápasu aktérov a aktérok v rámci nich je pre autorku v oboch prípadoch (jednak oficiálny dokument a jeho pripomienkovanie, a jednak *Iniciatíva za možnosť voľby*) určujúci. Prejavujú sa v ňom dva modely

¹ Podstatnú časť svojej štúdie autorka venuje detailnej analýze *Národného programu ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia* a charakteru diskusií okolo neho, konkrétne časti Biopolitika, Národný program ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia a Demokratická participácia a deliberácia?

konštruovania ženského politického subjektu. Zvláštnu pozornosť autorka venuje pôsobeniu Iniciatívy za možnosť voľby, ktorá podľa nej presiahla biopolitický rámec² a umožnila vznik politického *subjektu v rozprave*. Tento sebaotvárajúci sa subjekt sa vzdáva od predpísanej policajnej logiky politického spoločenstva a narúša jeho vžitú schému tým, že „sa pokúša zmeniť politický priestor, fakticky ho vytvára, nanovo konfiguruje to, ako sa dá v tomto priestore hovoriť“. (s. 82)

Priestor iniciatívy zároveň zvýznamnil aktivity tých, ktorí boli z politického spoločenstva vylúčení a napriek tomu vyjadrili svoju nespokojnosť. V tejto súvislosti autorka cituje Jacquesa Rancièra, ktorý nesúhlas nazýva „manifestovaním medzery v tom, čo je vnímateľné“. (s. 82) Domnievam sa, že štúdia Kobovej odкрýva nielen limity biopolitického rámca a zlyhávanie štátnej deliberatívnej a participatívnej politiky, ale aj novú perspektívu, ktorá má potenciál rancièrovské medzery zaplniť.

Ako sa (de)formuje politická subjektivita žien

Posledné dve štúdie skúmajú pomerne čerstvý mediálny diskurz formovania žien ako politických subjektov. Kým Zuzana Maďarová predstavuje konštruovanie volebného obrazu pravicovej kandidátky v bratislavských komunálnych voľbách, Alexandra Ostertágová analyzuje vytváranie mediálneho profilu prvej slovenskej premiérky v období posledných prezidentských a parlamentných volieb.

Fakt, že uchádzačku o kreslo primátorky Bratislavy verejnosti predstavili ako bývalú herečku s vyžehlenou košeľou v rukách, potvrdzuje rozdielny meter, ktorý médiá uplatňujú na subjekty politiky. Vyzdvihovanie nepochitických aktivít, stereotypne ženských charakteristík a zvýznamňovanie súkromia je však v tomto prípade v súlade s vlastnou iniciatívou politickej aktérky. Prípadová štúdia *Zuzany Maďarovej Konštrukcia komunálnej politiky ako domova* sa zameriava na kontroverznú kampaň Magdy Vášáryovej, ktorá sebakonštrukciu „politicky ako domácej pani“ použila ako strategický nástroj na obsadenie politickej funkcie. Postupným skladaním častí predvolebnej skladačky (programový dokument, billboardy a videokampaň) vytvára autorka pozoruhodný obraz „konštrukcie komunálnej politiky ako domova“.

Kampaň Vášáryovej je na prvý pohľad expozíciou širokého poľa symbolov, ktoré často odkazujú k archetypálnym znakom ženskosti. Implicitné pohrávanie sa s kategóriami súkromného a verejného v kampani pritom zodpovedá stereotypnej konštrukcii mužského a ženského. Signifikantným znakom kampane je politizácia súkromných aktivít Vášáryovej ako rodinne založenej ženy, citlivej ochrankyne či strážkyne poriadku. Tá však podľa Maďarovej spôsobuje následnú „depolitizáciu kampane, komunálnych volieb a kandidátky, ktorá sa prostredníctvom nich predstavuje“. (s. 114) Dôsledkom je napokon spochybnenie politickej kompetentnosti

² Biopolitický poriadok, ktorého súčasťou sú podobne ako štát viaceré ženské a feministické organizácie, je charakteristický policajným usporiadaním. Je preto „policajným poriadkom“, ktorý „pozná svoje časti, každá časť už má svoje meno, je spočítaná, zarátaná“. (s. 81) Identitu subjektu v tomto prípade diktuje policajná logika.

kandidátky, ktorá sa pasuje skôr za občiansku vizionárku ako za aktívnu a skúsenú političku.

Obzvlášť podnetná je časť, v ktorej si Maďarová všíma nevyužitý potenciál konštrukcie domova u Vášáryovej v súvislosti s koncepciou domova feministickej teoretičky I. M. Young. Zatiaľ čo u Young sa domov môže stať miestom aktívneho odporu s radikálnou politickou dimenziou, u Vášáryovej je centrom pasívneho pobývania tradične chápanej ženskosti. Predvolebná kampaň preto potvrdzuje nepreniknuteľnosť verejnej sféry okupovanej mužmi a uzavretosť súkromnej sféry domácnosti vyhradenej ženám. Súčasne sa koncipuje v duchu elitárskeho prístupu, podľa ktorého maskulínna politika prižmúri oko nad feminínnymi politickými ambíciami len vtedy ak ide o „vzdelané, biele, heterosexuálne ženy zo strednej vrstvy, ktoré majú manžela, deti a doma „poriadok“. (s. 128)

Názov štúdie *Alexandry Ostertágovej Úspešná, a predsa „slabá“?* odráža dvojnásobnosť mediálneho obrazu Ivety Radičovej počas významných úspechov jej politickej kariéry. Hoci obsadila premiérske kreslo ako historicky prvá žena na Slovensku, ani menej pozornému publiku neuniklo jej čoraz častejšie spájanie s obrazom slabej politickej osobnosti. Tento fakt rovnako ako jeho príčiny a dôsledky sa Ostertágová rozhodla preskúmať prostredníctvom analýzy dvoch mienkotvorných denníkov v období prezidentských volieb 2009 a parlamentných volieb 2010.

Kvantitatívna analýza vybraných denníkov ukazuje, že pozornosť médií sa na političku počas sledovaného obdobia sústredila v porovnateľnej miere ako na jej protikandidátov. Dokladom rodovo podmieneného prístupu médií je skôr nasledujúca časť autorkinho výskumu – kvalitatívna analýza mediálneho profilovania Ivety Radičovej.

V priebehu oboch sledovaných období sa v súvislosti s Radičovou vyzdvihoval fakt, že robí „ženskú politiku“ a že namiesto tvrdých lakt'ov preferuje jemnejšie spôsoby – diskusiu, dohodu a konsenzus. Médiá tak namiesto aktívnej političky budovali obraz pasívnej a citovo zaangažovanej mediátorky, pričom neraz spochybniť jej politickú kompetentnosť. Hlas političky pritom zaznieval zväčša sprostredkovane, ako doplnok prebiehajúcich diskusií, nie ich iniciátor.

S rastom Radičovej vplyvu sa menil aj jej mediálny obraz. No aj keď po parlamentných voľbách 2010 začala v médiách vystupovať ako hlavný referenčný subjekt, jej aktivity sa „na niektorých miestach konštruovali v súlade s implicitnými rodovými stereotypmi“. (s. 168) Napríklad jej vyjednávačské a jazykové schopnosti, ktoré predviedla pri rokovaníach v Bruseli, sa v médiách konštruovali „viac ako prekvapenie než bežná prax“. (s. 168) Zdá sa preto, že ani renomé iniciatívnej političky s vlastnou agendou nie je dostatočnou ochranou voči rodovej zaujatosti médií, ktoré kopírujú tradičné rodové rámce spoločnosti. Možno práve preto zástancovia a zástankyne prítomnosti „ženského elementu“ v politike radšej zdôrazňujú jeho blahodárne účinky na politickú kultúru než na mocenskú štruktúru.

Od neviditeľných žien k aktívnym ženským politickým subjektom

Cesta od neviditeľných žien novembra k analýze mediálneho obrazu ženy, ktorá sa na Slovensku etablovala na premiérskom poste, pôsobí napohľad triumfálne. Akoby bola príbehom o postupnom začlenení žien do verejného priestoru s pompéznym koncom – vymenovaním ženy do vrcholovej politickej pozície.

V prípade, že explicitný motív zviditeľňovania z úvodu prenesieme na celý súbor štúdií, získame opačný obraz. Zviditeľnenie nielen konkrétnych žien (Ženy Novembra), ale aj ich špecifických problémov a legislatívno-mediálneho priestoru, ktorý ich obklopuje (Limity biopolitiky, Konštrukcia komunálnej politiky ako domova, Úspešná, a predsa „slabá“?), nás nútia vzdať sa entuziazmu. Vedú skôr k pochybnostiam o tom, či je sama participácia žien vo verejnom priestore dostatočnou zárukou presadzovania špecifických požiadaviek žien ako politických subjektov. Že sú na mieste, o tom svedčí nielen častá premena političiek na „politikyné“³, ale predovšetkým zlyhávanie deliberatívnej a participatívnej politiky liberálneho štátu.

Domnievam sa, že rovnako prínosné je vnímať štúdie v zmysle „doing politics“, teda podľa pracovného názvu celého projektu. Politiky a političky sú z tohto pohľadu štyrmi fragmentami nepretržitého procesu, ktorý spája minulé skúsenosť s perspektívou budúceho uvažovania o ženách ako o aktívnych politických subjektoch. Teda s perspektívou, ktorá diskurz rodovo podmienených príležitostí nahradí politikami rovných príležitostí.

Miroslava Mišičková

³ Český feministka Mirek Vodrážka tak označuje ženy, ktoré v politike preberajú správanie svojich kolegov.